

УДК 371.134: 811.1/.2 + 81'24 (045)

ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ НАВЧАННЯ З МЕТОЮ СИСТЕМНОГО РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ЗА ДОПОМОГОЮ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Олександр РАЦУЛ (Кіровоград)

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Визначальною рисою сучасного етапу розвитку суспільства є формування нового інформаційного середовища, укладу життя, що впливає на ефективний розвиток творчого потенціалу особистості, й вимагає від системи вищої професійної освіти розв'язання завдань розвитку нового типу інтелекту, нового інформаційного світогляду, котрий ґрунтується на розумінні визначальної ролі інформації та інформаційних процесів у природних і соціальних явищах, інформаційної культури (ІК) майбутніх громадян країни, створення іншого образу та способу мислення майбутніх фахівців, пристосованих до швидко змінюваних економічних, технологічних, соціальних й інформаційних реалій навколишнього світу. Ураховуючи те, що системний розвиток ІК майбутніх фахівців відбувається у всіх галузях суспільної практики, основний акцент робиться на створення й розвиток інформаційно-розвивального освітнього середовища вищого навчального закладу (ВНЗ), активізацію соціальних чинників, які впливають на сформованість ІК викладачів і майбутніх фахівців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної теми, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Історико-педагогічний аналіз показав, що традиційно принципами навчання (дидактичними принципами) прийнято називати положення, котрі виражають залежність між цілями підготовки фахівців із вищою освітою й закономірностями, котрі спрямовують практику навчання у ВНЗ. Ученими в царині дидактики (С. І. Архангельський, Ю. К. Бабанський, О. І. Бондарчук, І. А. Зязюн, Ч. Райкрофт, С. О. Сисоєва, В. О. Сластьонін, А. П. Сманцер, О. С. Федій, М. М. Фіцула й ін.) вони розглядаються, «як рекомендації, які спрямовують педагогічну діяльність і навчальний процес у цілому, як способи досягнення педагогічних цілей із урахуванням закономірностей і умов перебігу навчально-виховного процесу, як система загальних і принципово важливих орієнтирів, котрі

визначають зміст, методи, організацію навчання та способи аналізу його результатів» [8, с. 491].

Формулювання мети статті. За мету статті поставлено завдання визначити й описати основні принципи навчання для системного розвитку ІК майбутніх соціальних педагогів за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ).

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Дидактичні принципи виступають як орієнтувальне підґрунтя викладання. Дидактика спирається, головним чином, на такі принципи навчання [1, с. 120]: а) науковості; б) системності; в) зв'язку теорії із практикою; г) свідомості навчання; г) єдності конкретного й абстрактного; д) доступності; е) міцності знань; е) поєднання індивідуального й колективного.

Всі ці принципи є взаємозв'язаними та взаємозалежними, вони доповнюють один одного. У практиці навчання вони знаходять застосування у вигляді правил, методів і форм організації та проведення навчальної роботи. У принципах навчання втілено історичний і педагогічний досвід, суспільний сенс, вони репрезентують картину стану процесу навчання.

Принципи навчання визначають професійну підготовку майбутніх соціальних педагогів за допомогою дидактичної системи, в якій вони виступають як єдине ціле, відбиваючи деяку концепцію. Кожен учений у царині дидактики вищої школи вважає за потрібне викласти свою систему принципів навчання, намагаючись знайти відповіді на питання: для чого, як і чому вчити. Дослідження, проведене М. Г. Гаруновим [3], показує, що можна виокремити п'ять груп стратегічних принципів навчання у вищій школі, котрі синтезують усі наявні принципи. Сюди належать принципи [3, с. 60]: 1) орієнтованості вищої освіти на розвиток особистості майбутнього фахівця; 2) відповідності змісту університетської освіти сучасним і прогнозованим тенденціям розвитку науки (техніки) й виробництва (технологій); 3) оптимального поєднання загальних, групових й індивідуальних форм та способів організації навчального процесу у ВНЗ; 4) раціонального застосування сучасних методів і засобів навчання на різних етапах підготовки майбутніх

соціальних педагогів; 5) відповідності результатів їх підготовки вимогам, які формулюються конкретною сферою професійної діяльності майбутніх соціальних педагогів, забезпечення їх конкурентоздатності й мобільності.

Вищезазначені загальні принципи можуть бути повністю використані в царині навчання із використанням ІКТ. Їх застосування сприяє оптимізації інформаційної підготовки майбутніх соціальних педагогів. Однак, традиційна система ІКТ вимагає доповнення й деталізації у межах розвитку так званої «комп'ютерної дидактики». Ю. К. Бабанський справедливо зазначає, що «дидактичні принципи у традиційній системі освіти є цілком природними, тому що вони не є раз і назавжди встановленими догмами, вони синтезують у собі досягнення сучасної дидактики й оновлюються під їх впливом» [2, с. 14].

Ретроспективний аналіз структури та змістовного наповнення принципів навчання (за даними М. Г. Гарунова), показав, що «декларативність, відсутність доказового підґрунтя; суб'єктивність групування й ранжування принципів; відсутність взаємозв'язку та взаємозумовленості, крім того, різне тлумачення, що здійснюється численними авторами-дидактами, робить їх більшою мірою деклараціями, котрі можна розуміти й використовувати по-різному або взагалі не використовувати. Тому доцільно замінити настільки невизначені орієнтири, якими виступають принципи, конкретнішими твердженнями, а прагнення декларувати як провідні орієнтири лише загальні принципи дидактики – це всього-на-всього данина традиції» [3, с. 72].

Сукупність відомих принципів, на думку О. О. Золотарьова, розподіляється на три групи (при цьому навчально-науково-матеріальна база враховується окремо) [4, с. 62]: 1) загальні, котрі включають у себе принципи гуманізації навчання, науковості, системності, розвитку; 2) принципи, котрі стосуються цілей і змісту навчання – відповідності цілей і змісту навчання державним освітнім стандартам; генералізації; історизму; цілісності й комплектності; 3) принципи, котрі охоплюють дидактичний процес й адекватну йому педагогічну систему з її елементами (відповідності дидактичного процесу закономірностям навчання; провідної ролі теоретичних знань; єдності освітньої, виховної й розвивальної функцій навчання; стимуляції та мотивації позитивного ставлення майбутніх соціальних педагогів до навчання; проблемності; поєднання колективної навчальної роботи з індивідуальним підходом у навчанні; поєднання абстрактності мислення з наочністю в навчанні; свідомості, активності й самостійності майбутніх

соціальних педагогів за керівної ролі викладача; системності й послідовності в навчанні; доступності; міцності оволодіння змістом навчання).

Як додатковий важливий принцип формулюється принцип відповідності навчально-наукової матеріальної бази змісту навчання й дидактичній системі в цілому. Під навчально-науковою матеріальною базою розуміється гнучка, адаптована до завдань навчального процесу матеріально-технічна система, котра включає навчальні приміщення, технічні та програмні засоби навчання, навчально-лабораторне обладнання тощо. Цей принцип завершує логіко-функціональну систему принципів інтенсивного навчання й є матеріальним підґрунтям «комп'ютерної дидактики». Він висловлює комплексний і завершений характер вимог умовам ефективної праці як викладачів, так і майбутніх соціальних педагогів. Дуже важливо, щоб база ВНЗ максимально відповідала специфіці праці, котра визначається змістом навчання й характером дидактичного процесу. Ефективна практична реалізація цього принципу вможливиться лише в тому разі, якщо створення навчально-наукової матеріальної бази здійснюватиметься на ґрунті науково-педагогічних вимог, котрі поєднують як традиційні, так й інноваційні ІКТ і навчально-наукову матеріальну базу.

Таким чином, аналіз розглянутих процесів показує, що цих вже добре відомих структурованих і цілком обґрунтованих принципів [1; 2; 8] може виявитися недостатньо. Звідси впливає, що проблеми структури та змісту комп'ютерної дидактики вимагають подальшого дослідження.

Із загальних принципів (щодо питання нашого дослідження) вельми значимим й об'ємним стає принцип гуманізації та гуманітаризації навчального процесу. Його сутність полягає у: а) спрямованості навчання й освітнього процесу в цілому до людини; б) створенні максимально сприятливих умов для оволодіння майбутніми соціальними педагогами соціально накопиченим досвідом, який міститься у змісті навчання; в) опануванні обраною професією для розвитку та прояву творчої індивідуальності, високих громадянських, моральних, інтелектуальних і фізичних якостей, які забезпечували б майбутнім соціальним педагогам соціальну захищеність, безпечне й комфортне існування.

Однак, у зв'язку з тим, що традиційна система «людина-людина» замінюється системами «людина-машина» (майбутній соціальний педагог-персональний комп'ютер) і «людина-машина-людина» (викладач-персональний комп'ютер-майбутній соціальний педагог), навчальний

процес педагогіки вищої школи й вузівська практика свідчать про те, що навчальний процес у цих системах помітно відрізняється один від одного.

Крім того, ми вважаємо за потрібне коротко охарактеризувати деякі принципи, котрі буде реалізовано майбутніми соціальними педагогами, які вийшли на педагогічну практику, при використанні ІКТ. На думку Н. Ф. Талізної [9, с. 108] дидактика вищої та середньої школи, незважаючи на удавану схожість, мають специфічну відмінність, оскільки ВНЗ готує фахівців, а школа дає лише загальноосвітню підготовку. У контексті сказаного, коротко проаналізуємо засадничі принципи, котрі стосуються майбутніх соціальних педагогів у системі: студент -> практикант -> учні. До них належать ціла низка принципів (із урахуванням [6]).

Цілеспрямованість. Педагогічний процес взаємодії викладача з майбутніми соціальними педагогами, або практикантів зі школярами стає ефективним лише тоді, коли обидві сторони чітко усвідомлюють свої цілі та шляхи їх досягнення. ІКТ ж, у свою чергу, мають досить чітке цільове призначення, котре визначається, насамперед, їхнім змістом, характером і складністю матеріалу, котрі визначають вікові межі їх застосування, місцем у процесі навчання чи виховання (чи то підготовка до сприйняття нового матеріалу, передавання нової інформації, ілюстрація, допомога у формуванні спільних уявлень чи системи понять і суджень, закріплення, узагальнення, перевірка рівня отриманих знань або вироблення вмінь чи навичок).

Гуманізація й гуманітаризація. При реалізації цього принципу найбільше проявляється спрямованість до особистості суб'єктів педагогічної взаємодії, розширення їх участі та співпраці в ньому. ІКТ розширюють можливість використання найрізноманітніших методів та прийомів при роботі з майбутніми соціальними педагогами з урахуванням їх віку, рівня розвитку й підготовленості. Сучасні ІКТН роблять як викладачів, так і майбутніх соціальних педагогів активними учасниками спільної діяльності, оскільки вони вможливають прояв самостійності та творчої активності при розробленні нових дидактичних матеріалів, відпрацюванні й удосконаленні виконуваних робіт і проєктів, проведенні контролю тощо.

Культуровідповідність. У процесі навчання й виховання необхідно, передовсім, знайомити майбутніх соціальних педагогів із багатством культур і самобутністю тих народів, в оточенні яких вони розвиваються, зі світовою культурою та її невичерпним потенціалом.

Зв'язок із життям. ІКТ допомагають створювати моделі, котрі імітують явища або ситуації світу, який оточує нас, дозволяють

зрозуміти сутність подій і речей, які оточують майбутніх соціальних педагогів, і, якщо це можливо, порівнювати віртуальні об'єкти з практикою.

Природовідповідність. Сутність цього принципу полягає в тому, що виховання й навчання майбутніх соціальних педагогів у цілому й у період педагогічної практики, зокрема, мають будуватися відповідно до природи та специфіки вікових етапів їх розвитку й індивідуальних можливостей кожного майбутнього соціального педагога. Для його реалізації ІКТ мають великі ресурсні можливості аж до створення індивідуальних програм навчання й інтелектуальних програм, які слід адаптувати під особливості конкретних майбутніх соціальних педагогів.

Науковість реалізується тоді, коли за допомогою комп'ютерно-орієнтованих технологій передаються усталені в науці теоретичні знання та практичні вміння й навички, демонструються найістотніші ознаки та властивості вивчуваних предметів у доступному для майбутніх соціальних педагогів вигляді.

Принцип доступності полягає у відповідності змісту, методів, способів та прийомів викладу матеріалу віковим й індивідуальним особливостям майбутніх соціальних педагогів. Використання ІКТ у цьому разі покликане виступити оригінальним інструментом для полегшення засвоєння навчального матеріалу.

Принцип систематичності є, по суті, ні чим іншим, як дидактично й методично обґрунтованою логічною послідовністю викладу розглянутого навчального матеріалу, що сприяє засвоєнню знань, умінь і навичок.

Теорія та практика освітнього процесу вказують на те, що вищевикладене посилюється використанням ІКТ в освіті й при цьому стають результативнішими принципи свідомості, активності й самодіяльності, котрі характеризують не усереднену, а творчу особистість майбутнього соціального педагога. За їх допомогою майбутні соціальні педагоги мають можливість краще розібратися у фактичному матеріалі, явищах і подіях, що активізує пізнавальний інтерес майбутніх соціальних педагогів. Водночас зазначений принцип сприяє прояву ініціативи. Специфічною і нічим не компенсованою перевагою ІКТ є те, що практично кожне заняття можна зробити проблемним, що відповідає вищим інтересам освітньої практики в сучасному ВНЗ.

Творчість й ініціатива вихованців у поєднанні з педагогічним керуванням. Сучасні ІКТ у своїй більшості орієнтовані на розвиток творчого потенціалу не лише викладачів, а й майбутніх соціальних педагогів. Серед сучасних діючих і розроблюваних наразі програмних продуктів практично немає тих, які орієнтовані лише на

формальне відтворення, про що свідчать роботи Ю. С. Брановського, Т. Л. Шапошникової, Є. С. Полат, і тією чи тією мірою спрямовані на розвивальне навчання.

Принцип наочності є основоположним із усіх тих, які відомі дидактиці. З точки зору психології сприйняття навчального матеріалу, приблизно 70-90% навчальної інформації сприймається студентами за допомогою сенсорного відеоканалу. Багатовікова практика навчального процесу показує, що вивчення деяких предметів унеможливується без наявності цього принципу, до їх числа повною мірою належить й інформатика.

Принцип міцності як теоретичних знань, так і практичних умінь і навичок, має давнє історичне походження. Складно уявити собі ситуацію, коли майбутні соціальні педагоги приходять на заняття, не маючи уявлення про той матеріал, який було вивчено ними напередодні. Звідси випливає, що творчі зусилля не лише викладачів мають бути спрямовані на посилення дії цього принципу. Останнє підтверджується тим, що всі види контролю (контрольні роботи, тести, іспити, заліки) є ні чим іншим, як різними способами перевірки роботи цього принципу.

Принцип дієвості є показником того, наскільки усвідомлено майбутні соціальні педагоги сприймають навчальний матеріал і якою є педагогічна ефективність кожного заняття. З точки зору використання математичних методів у педагогіці, в узагальненішому вигляді можемо стверджувати таке. Загальнодидактичний результат із конкретного предмета є сумою окремих внесків, які умовно виражаються у вигляді такої формули:

$$D = d_1 + d_2 + d_3 + \dots + d_n, \text{ де}$$

d_i – дієвий парціальний внесок у систему знань, умінь і навичок окремого i -го заняття протягом окремого семестру;

n – кількість навчальних занять;

D – інтегрований результат, який перевірявся педагогами як кінцевий етап педагогічного моніторингу.

Принцип колективного характеру навчання й виховання в поєднанні з розвитком індивідуальних особливостей особистості кожного майбутнього соціального педагога. Цей принцип отримав можливість реалізації лише тепер, коли ІКТ активно використовуються у всіх сферах, і зокрема у ВНЗ. Майбутні соціальні педагоги мають можливість виконувати індивідуальні завдання при повноцінній роботі всієї академічної групи. При цьому вони можуть виконувати автономну частину роботи, а потім

поєднати свої результати й отримати єдиний висновок, що підтверджується наведеною вище формулою. При цьому ІКТ займають лише їм притаманне місце як засіб поєднання колективного, групового й індивідуального видів роботи на занятті.

У низці розглянутих вище принципів особливе місце займає експресивний складник навчання. Останнє є дуже важливим у зв'язку з тим, що звичайна система «людина-людина» значною мірою замінюється системою «людина-машина». Порівняння емоційного стану людини й машини видається нам безпідставним. З іншого боку, віртуальна реальність вможливує створення ситуацій, наприклад, проблемного характеру, котрі певною мірою компенсують емоційне тло, яке супроводжує кожне повноцінне заняття.

Існує оптимальна інформаційна ємність (обсяг, міра, кількість) сприйняття, перевищення котрої може призвести до зниження якості засвоєння навчального матеріалу. Саме тому значна частина інформації залишиться взагалі або частково не засвоєною. Внаслідок цього, безмежно збільшувати інформаційну насиченість педагогічного процесу не можна. Крім того, засоби ІКТ потрібно використовувати комплексно для досягнення найкращих результатів. У цьому полягає сутність таких взаємозв'язаних принципів, як принцип міри та принцип комплексного характеру використання ІКТ.

Ефективність ІКТН визначається їх відповідністю конкретним навчально-виховним цілям, завданням, специфіці навчального матеріалу, формам і методам організації праці викладачів і майбутніх соціальних педагогів, матеріально-технічним умовам і можливостям, які реально є в ОУ.

Коротко охарактеризуємо у вигляді послідовних інформаційних згорток ті принципи навчання, котрі є характерними саме для педагогічного процесу у ВНЗ із використанням ІКТ.

Принцип інтерактивності полягає в тому, що він відбиває різні види педагогічної комунікації, які включають у себе не лише контакти майбутніх соціальних педагогів із викладачами, опосередковані засобами ІКТ, а й студентів між собою. Досвід і дані наукової літератури показують, що в процесі навчання інтенсивність обміну інформацією між самими майбутніми соціальними педагогами є більшою, ніж між майбутніми соціальними педагогами й викладачем. Тому для реалізації на практиці цього принципу, наприклад, при проведенні комп'ютерних телеконференцій треба обов'язково повідомляти електронні адреси всім учасникам навчального процесу.

Принцип стартових знань. Щоб процес навчання був досить ефективним, необхідні деякі

стартові знання (початковий рівень підготовки потенційних споживачів освітніх послуг) й апаратно-технічного забезпечення. Кожен новий набір студентів відрізняється від попереднього дедалі більшою дисперсією знань з інформатики. Провівши дослідження в обраній нами експериментальній групі, ми виявили, що переважна більшість майбутніх соціальних педагогів вивчали інформатику на старих персональних комп'ютерах, або вивчали взагалі лише теорію – так званий «безмашинний» варіант вивчення інформатики. Проведення навчальних занять показало, що доводиться враховувати, міську чи сільську школу закінчив майбутній соціальний педагог, який вчитель вів інформатику в школі та яким був рівень його професіоналізму, протягом скількох років інформатика вивчалася, чи була можливість відвідувати додаткові заняття з інформатики, і нарешті, якою була матеріально-технічна база конкретної школи.

Принцип індивідуалізації, для виконання котрого в реальному навчальному процесі проводиться вхідний і поточний контроль. Наприклад, вхідний контроль дозволяє надалі не лише скласти індивідуальний план навчання, а й провести додаткову підготовку споживача освітніх послуг із метою заповнення відсутніх початкових знань і вмінь, які дозволяють успішно проходити навчання у ВНЗ. Поточний контроль дозволяє коригувати освітню траєкторію, що повністю відповідає вимогам педагогічного моніторингу.

Принцип ідентифікації полягає в необхідності надійного контролю самостійності навчання. Ідентифікація майбутніх соціальних педагогів є необхідною частиною загальних заходів. Контроль самостійності при виконанні тестів, рефератів й інших контрольних заходів може досягатися, крім очного контакту, за допомогою різних технічних засобів і методичних прийомів, які є характерними для ЕОМ.

Принцип педагогічної доцільності застосування засобів ІКТ є провідним у комп'ютерній дидактиці й вимагає зваженої педагогічної оцінки кожного етапу проектування, створення, організації та проведення процесу навчання. Аналіз літератури й реальна практика показують, що деяким ОУ властиве захоплення засобами ІКТ, особливо Інтернетом, частина сайтів якого не має жодного відношення ані до системи освіти, ані до розвитку позитивних освітніх інтересів майбутніх соціальних педагогів.

Проте, засоби ІКТ, які широко використовуються в різних системах і рівнях навчання, впливають на всі його компоненти: цілі, розв'язувані завдання, зміст, методи, організаційні форми й засоби. Все це дозволяє ставити й розв'язувати значно складніші й актуальніші

завдання педагогіки й розвитку майбутніх соціальних педагогів, їх інтелектуального, творчого потенціалу, аналітичного, критичного мислення, самостійності в отриманні знань, роботі з різними джерелами інформації [5; 7].

Висновки з дослідження й перспективи подальших пошуків у цьому науковому напрямку. Наприкінці підрозділу зазначимо, що з аналізу розглянутих першоджерел випливає, що загальнонаціональна система вищої освіти дотримується традиційних принципів дидактики, котрі історично вкоренилися та продовжують утримувати провідні позиції у вищій школі.

З іншого боку, спостерігається широке впровадження ІКТ як у світову, так і у вітчизняну освітні системи, що підкріплено низкою нормативних документів. При цьому має всіяко ініціюватися становлення так званої «комп'ютерної дидактики» й виокремлення й удосконалення її адекватних принципів.

Серед подальших перспектив дослідження вбачаємо необхідність проаналізувати умови оптимізації процесу системного розвитку ІК майбутніх соціальних педагогів.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Архангельский С. И. Учебный процесс в высшей школе, его закономерные основы и методы / С. И. Архангельский. – М. : Высшая школа, 1980. – 368 с.
2. Бабанский Ю. К. Школа в условиях информационного взрыва / Ю. К. Бабанский // Перспективы. Вопросы образования. – 1983. – №2. – С. 12–19.
3. Гарунов М. Г. Этюды дидактики высшей школы / [М. Г. Гарунов, Л. Г. Семущкина, Ю. Г. Фокин и др.]. – М. : НИИ ВО, 1994. – 135 с.
4. Золотарёв А. А. Теория и методика систем интенсивного обучения / А. А. Золотарёв. – М. : МГТУГА, 1994. – 210 с.
5. Ижогин Я. В. Компьютер как инструмент педагогической диагностики / Я. В. Ижогин // Информатика и образование. – 2003. – №12. – С. 51–54.
6. Коджаспирова Г. М. Технические средства обучения и методика их использования / Г. М. Коджаспирова, К. В. Петров. – М. : Издательский центр «Академия», 2001. – 256 с.
7. Прокофьева М. С. Использование информационно-образовательных ресурсов вуза для профессиональной подготовки специалистов : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / Мария Сергеевна Прокофьева. – Ставрополь, 2003. – 20 с.
8. Российская педагогическая энциклопедия / [гл. ред. В. В. Давыдов]. – М. : Большая Российская энциклопедия, 1993. – 1160 с.
9. Талызина Н. Ф. Управление процессом усвоения знаний: психологические основы / Н. Ф. Талызина. – М. : МГУ, 1984. – 345 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Рацул Олександр Анатолійович – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної педагогіки та психології факультету педагогіки та психології Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Коло наукових інтересів – історико-педагогічні проблеми громадянського виховання, соціальна педагогіка, етнопедагогіка, теорія та методи роботи в

дитячих і молодіжних організаціях, системний розвиток інформаційної культури майбутніх соціальних педагогів.